

O. Palič, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE LABYRINTH OF MOTIVES OF LADISLAV FUKS: THE NOVEL "DUCHESS AND COOK"

This article provides motive analysis of the last novel by the famous Czech writer Ladislav Fuks, "Duchess and cook" (1983). Special attention is paid to the rhizomatic motive structure of the postmodern text, as well as the functioning of the main and secondary motives and stylistic and symbolic levels of the story.

Keywords: Czech novel, motive analysis, pseudohistoricism, postmodern poetics.

УДК 821.161.2

Т. С. Петренко, студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПРО РІЗНОВИДИ ДОЛЬНИКОВИХ СТРУКТУР У ПОЕЗІЇ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Розглянуто ритмічні особливості поетичної творчості Євгена Маланюка. Виведено загальну формулу типології його 3-іктового дольника. Простежується використання дольника поряд з іншими віршованими розмірами.

Ключові слова: дольник, Євген Маланюк, анакруза, ритмічні форми 3-іктового дольника.

"Празька школа" поетів в українській літературі – феномен, що не має аналогів у світовій літературі ХХ століття, оскільки пов'язаний із процесами становлення нації й тими катастрофами, які випали на її долю. Одним із представників цього феномену був Євген Маланюк. Він – поет із загостреним відчуттям катастрофізму життя, перейнятий глибоколюдяним оптимістичним настроєм. Мабуть, не випадково він має стільки метафоричних імен (Боян Степової Еллади, Залізний імператор строф, Князь Духу). За цими іменами, за його творчістю ховається драма людини і творця – людини без батьківщини. Свою батьківщину, свій рід він знаходив лише тоді, коли писав вірші.

*Не треба ні паризьких бруків,
Ні Праги вулиць постарих:
Все сняться матернії руки,
Стара солома рідних стріх.*

Порятунок від самотності Євген Маланюк знаходив у творчості, у роздумах. Пройшовши важкий шлях еміграції, він не загубив контакт з Україною й українською поезією. Цей зв'язок виявився не тільки в темах його поезій, а й у ритмічних формах. Досліджуючи ритмічні форми Маланюка, ми зможемо відчути і побачити цей нерозривний контакт із українською поезією.

Більшість поезій Євгена Маланюка написана класичним віршем. Та через вплив авангардизму зростає роль неklasичних віршованих форм, зокрема, написаних дольником. Наше завдання – дослідити різновиди дольникового вірша Євгена Маланюка, а також простежити відповідність між тенденціями їхнього розвитку і загальними тенденціями розвитку українського дольника.

Поетична спадщина Євгена Маланюка складається з 13 поетичних збірок: "Стилет чи стилос" (Подебради, Чехословаччина, 1925), "Гербарій" (Гамбург, 1926), "Земля й залізо" (Париж, 1930), "Земна мадонна" (Львів, 1934) та інші, які побачили світ до та після смерті поета. Його поетичний доробок не залишає нас байдужими і дотепер.

У 2013 році, до 45-х роковин смерті Євгена Маланюка вийшла друком збірка його вибраних творів "Єдиним сном, єдиним болем...". Вірші розташовані не за хронологією їх написання чи друку, а в певному тематичному порядку. У збірку ввійшло 173 твори і стільки ж перекладів російською мовою, здійснених Олександром Архангельським. Дольником написано одинадцять творів; ще у дванадцяти текстах дольник не є домінуючим.

Серед одинадцяти віршів, написаних дольником: вісім укладено 3-іковим дольником (Дк3), один 4-іковим (Дк4), один 5-іковим (Дк5) і ще один різноіковий (Дк4343). Розподіл ритмічних форм представлено у таблиці 1.

Як бачимо в підсумкових цифрах, у 3-іковому дольнику Євгена Маланюка переважає III ритмічна форма (– 2 – 1 –), яка охоплює 46% (55 рядків). Цікава типологія 3-ікового дольника Маланюка. Загальна її формула – це поєднання власне дольникової III форми (– 2 – 1 –) з активною I (32 % (39 рядків)), тобто 3-складниковою (–2–2 –) і менш виразною II (23 % (19 рядків)) (– 1 –2–). Підсумовуючи, бачимо таку формулу 3-ікового дольника у Євгена Маланюка: III-I-II. Така ж формула виведена

в монографії "Український дольник" на матеріалі антології "Працька поетична школа", 2004. Загалом подібні структури в російській поезії Срібного віку, за спостереженнями М. Гаспарова [1], були характерні для Гумільовського типу 3-іктового дольника, де вже помітна тенденція до відокремлення, але ще слабо виражена "тенденція до асиметрії". У Євгена Маланюка, є навіть вірш, присвячений Гумільову, – "Пам'яті поета і воїна":

*І напишуть: слава не помре їм
У прийдешнім брязкоті мечів.
Ти варягом був – Гіпербореям,
Ми – оттут у Скитів-орачів.*

Таблиця 1

Ритмічні форми Дк3 у віршах Євгена Маланюка

№	Вірші	Ритмічні форми (в рядках і %)					
		I	II	III	IV	V	Разом
1	A.D. MCMXXXIII	15 (75)	1(5)	3 (15)	–	1 (5)	20 (100)
2	Ісход	1 (8)	-	11 (92)	–	–	12 (100)
3	Не стомилась лежати шляхом...	9 (45)	6 (30)	5 (25)	–	–	20 (100)
4	Мушу випи- ти келих до краю...	3 (25)	1 (8)	8 (67)	–	–	12 (100)
5	Хижі птиці летять зі Сходу...	1 (6,25)	-	15(93,75)	–	–	16 (100)
6	Знаю – ме- дом сонця, ой Ладо...	3(18,75)	7 (43,75)	6 (37,5)	–	–	16 (100)
7	Все гризоти, турботи – а нащо?	4 (33)	2 (16)	5 (63)	–	1 (8)	12 (100)
8	Варягам	3 (22)	6 (49)	2 (15)	1 (7)	1 (7)	13 (100)
	Разом	39 (32)	23 (19)	55 (46)	1 (0,8)	3 (2,2)	121 (100)

Як зазначалося, у поезії Маланюка наявні також 4-іктовий дольник, 5-іктовий та різноіктовий дольник (Дк4343).

Український 4-іктовий дольник – це вірш, що виникає на 3-складовій і 2-складовій основі з чотирма метрично сильними місцями (іктами) і трьома міжнаголошеними інтервалами 1-2 у повнонаголошеному і 1-4, 2-4 у неповнонаголошеному варіантах; зі змінною анакрузою (від 0 до 2 і більше). У неповнонаголошених віршах із 2-складниковим елементом варіативність міжіктових інтервалів зростає від 0 до 6, - 7, - 8. У випадку збігу наголосів ритмічні модуляції варіюються від 0 до 1 [4].

Ритмічні форми Дк4 виділяємо за систематикою українських дослідників (у колективній монографії "Український дольник", 2013). На українському матеріалі виділяємо 12 форм. При тому послідовність у переліку форм інша порівняно з російською; є зміни у розміщенні повнонаголошених (від III до VI) форм і неповнонаголошених (від IX до XII) форм. Отже, за основу прийнята така послідовність "222", "122", "121", "112", "212", "221", "211", "111" + "14", "41", "24", "42" [4].

Прикладом переходу від 3-іктового до 4-іктового дольника є вірш "Ave Caesar, сліпучий серпне": (типологію ритмічних форм Дк4 подаємо за колективною монографією "Український дольник"):

*Ave Caesar, сліпучий серпне,
Августіший владарю літ!
Солодоц пізніх овочів терпне,
Сяйво твоє все більш нестерпне
Для майже осліпленої землі.*

-1-2-1-1 Дк4 (III)

2-2-1- Дк3

-2-1-2-1 Дк4 (V)

-2-1-1-1 Дк4 (VII)

1-2-4- Дк4 (XI)

Усього у вірші "Ave Caesar, сліпучий серпне" 15 рядків. З них 13 рядків укладено 4-іктовим дольником. Загальна формула Дк4 у Маланюка вибудовується таким чином: поєднання III (-1-2-1-) і I (-2-2-2-) найпоширенішої форми. Ці дві форми однаково домінуючі у вірші; далі за кількістю використання V (-2-1-2-) форма.

Нерідко Євген Маланюк звертався до різноіктових структур дольника. Наприклад, його "Романс" із чергуванням чотирьох і трьохіктових рядків (Дк4343):

*Пані, це вересня пізні дні,
Пані, невдовзі – жовтень:
Мов спалене на жертвнім огні,
Падає листя жовте.*

-2-2-1- Дк4
-2-1-1 Дк3
1-4-2- Дк4
-2-1-1 Дк3

Привертають увагу Євгена Маланюка і довгі дольники; найчастіше 5-іктовий дольник (Дк5). Наприклад, вірш "По яких ще дорогах...":

*Заховала перекупка-пам'ять всі сні глибоко,
Тільки будить горілка на чорнім шляху в корчмі,
Ніби в морок душі, в її цвинтарно-мертвий спокій
Після чарки отрути влітає сонячний чміль.*

2-2-2-2-1-1 Дк5
2-2-2-2-1- Дк5
2-2-2-2-1-1 Дк5
2-2-2-1-2- Дк5

У творчому доробку Євгена Маланюка можна знайти також приклади вкраплення дольника в тексти, написані іншими віршованими розмірами. У книжці "Єдиним сном, єдиним болем..." таких поезій дванадцять.

Так у вірші "Кожен день тут проходить..." домінуючим є Ан4, але спорадично використовується також Дк4.

*Кожен день тут проходить пустельний і легкий, Ан4
А Ти – там, за горами й ярами гориш. Ан4
Не допоможуть ні подорожі далекі, Дк4 (2-2-4-1)
Ні чужа далечинь, ні весна, ні Париж. Ан4*

У поезії "Діва-Обида" разом з Амф 3 наявний Дк3 переважно III і II форма.

*З обличчям в розтерзаних язвах, Амф3
З очима в кривавім тумані, Амф3
Чий воронії брови Дк3 (1-2-1-1)
Загнулись в татарські шаблі. Дк3 (1-2-1-1)*

У вірші під назвою "Ні як не виберуть..." ми спостерігаємо майстерне поєднання дольника і ямба.

*Ніяк не виберуть тему поети,
А критики для них ім'я...
Вітчизно ж моя, Вітчизно, де ти?!
Де ж ти, Вітчизно моя?*

1-1-2-2-1 Дк4

1-3-1- Я4

1-2-1-1-1 Дк4

1-2 -2- ДЗ

3-складникові й 2-складникові розміри виступають як певні ритмічні форми Дк3 і Дк4.

Загалом цікаво розглянути дольникові структури Євгена Маланюка в контексті ритмічних форм дольника в українській поезії ХХ століття.

Сучасні науковці виявляють такі дві тенденції розвитку дольника:

1) наближення до класичних розмірів (силабо-тонічна визначеність ритмічних наголосів);

2) тяжіння до суто-тонічної розхитаності, змінності міжкіткових інтервалів, анакруз, словоподілів.

Ці тенденції простежуються і в Маланюка. Перша тенденція особливо помітна на рівні анакруз. Для Євгена Маланюка характерне абсолютне переважання 2-х складових, анапестичних анакруз, витриманих від початку до кінця твору (за винятком надсхемних наголосів).

Наприклад: (вірш "Ісход"):

Не забути тих днів ніколи:

Залишали останній шмат.

2-2-1-1

2-2-1-

Це фрагмент, так би мовити, чистих анакруз. Надсхемні наголоси найчастіше виникають у ритмічному зачині, у першому слові рядка. Наприклад:

Роззявляв закривавлену пащу.

П'яний подих нудив, як смерть.

2-2-2-1

2-1-2-

Тут надсхемний наголос у другому рядку, в слові *п'яний*.

У вірші "Ісход", що перегукується за назвою із книгою Старого Завіту та творить в уяві читача асоціацію з поневірянням

нащадків Якова в Єгипті, автор пише про ті трагічні дні, коли він залишав Україну, а потяг ридав " на Захід...на Захід...на Захід...І услід реготався Схід". Мабуть, не випадково Маланюк цей вірш написав дольниковим розміром, адже він дуже точно передає невмолимий безповоротний, як вирок ритм цієї "подорожі".

Друга тенденція у Маланюка цікава тим, що вона являє першу сходинку тонічного розхитування класичного вірша, яка власне і породила дольник (одне із джерел). Це джерело – 3-складовики зі зміною анакруз (з.а. 3-скл.). Упродовж твору змінюється 3-складникова основа (найчастіше від анапеста до амфібрахія, дактиль рідко).

Наприклад: у циклі "Варяги":

1) Вірш 2-й – приклад першої тенденції (анапестична анакруза):

*І не вирватися, не згоріти,-
Древній обрій ревно стиска.
Синьоокий стрибожий вітер,
Мов комонна стать козака.*

2–5 (2–2) –1

–1–1–2–

2–2–1–1

2–1–2–

2) Вірш 3-й – приклад другої тенденції.

*На березі синього моря –
Там живуть тверді й прості люди,
Відважні рибалки щастя,
Стерничі власної долі.*

1–2–2–1 Ам3

2–1–1–0–1 Дк4

1–2–1–1 Дк3

1–1–2–1 Дк3

Стик наголосів у другому рядку також свідчить про розхитування метричної основи вірша.

Зміна анакруз наявна і у віршах: "Відвіку покарано степом", "А осінь глуха і зимна", "Діва-Обида" та інші.

Отже, вірші, написані суто дольниковим розміром, і ті, які мають лише елементи цього розміру, відповідають основним тенденціям українського дольника ХХ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гаспаров М.Л.* Русский трехударный дольник XX в. // Теория стиха. – Ленинград : Наука, 1968.
2. *Маланюк Є.* Єдиним сном, єдиним болем... / Євген Маланюк // Пер. О. Архангельський. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 336 с.
3. Празька поетична школа. Антологія / Упоряд. текстів та передм. О.Г. Астаф'єва, А.О. Дністрового. – Х. : Веста: Видавництво "Ранок", 2004. – 256 с. – (Серія "Програма з літератури").
4. Український дольник: Колективна монографія / за ред. Н. В. Костенко; упор. О. М. Собачко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – 423 с.

Стаття надійшла до редколегії 22.04.16

Т. С. Петренко, студ.

Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, г. Киев

О РАЗНОВИДНОСТЯХ ДОЛЬНИКОВЫХ СТРУКТУР В ПОЭЗИИ ЕВГЕНИЯ МАЛАНИЮКА

Рассмотрено ритмические особенности поэтического творчества Евгения Маланюка. Выведено общую формулу типологии 3-иктового дольника. Прослеживается использование дольника рядом с другими стихотворными формами.

Ключевые слова: дольник, Евгений Маланюк, анакруза, ритмические формы 3-иктового дольника.

T. Petrenko, Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ON THE VARIETIES OF THE STRUCTURE OF ACCENTUAL VERSE IN YEVEN MALANIUK'S POETRY

The article deals with the rhythmical features of the poetry by Yevhen Malaniuk. The general formula of typology of 3-ictus accentual verse has been derived. The paper describes the usage of accentual verse along with other poetical forms.

Key words: accentual verse, Yevhen Malaniuk, anacrusis, rhythm forms of 3-ictus accentual verse.

УДК 821.161.2.09:821.112.2.09

І. Л. Приліпко, д-р філол. наук, доц.

Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНА СУГОЛОСНІСТЬ У ПАРАДИГМІ РОМАНТИЗМУ: ТАРАС ШЕВЧЕНКО І ЙОГАНН ВОЛЬФГАНГ ГЕТЕ

З'ясовуються спільні та відмінні риси романтичного типу творчості Т. Шевченка і Й. В. Гете. Увага акцентується на світоглядних, ідейних, кон-